

Груба Т. Л., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті досліджено своєрідність підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування мовної особистості випускників профільної школи. Охарактеризовано особливості розвитку загальнопедагогічних, спеціальних і комунікативних умінь студентів. Обґрунтовано, що сформованість цих умінь дасть їм змогу в подальшій професійній діяльності організувати ефективну роботу з формування мовної особистості випускників профільної школи.

Ключові слова: студенти-філологи, мовна особистість, профільна школа, методична компетентність, загальнонавчальні, спеціальні й комунікативні вміння.

Аннотация. В статье исследовано своеобразие подготовки будущих учителей украинского языка и литературы к формированию языковой личности выпускника профильной школы. Охарактеризованы особенности развития общепедагогических, специальных и коммуникативных умений студентов. Обосновано, что сформированность этих умений позволит им в дальнейшей профессиональной деятельности организовать эффективную работу по формированию языковой личности выпускников профильной школы.

Ключевые слова: студенты-филологи, языковая личность профильная школа, методическая компетентность, общеучебные, специальные и коммуникативные умения.

Annotation. The peculiarity of training the future Ukrainian Language and Literature teachers for the formation of linguistic identity of pupils in profession-oriented school is defined in the article. The author has identified development features of general educational, special and communicative students' skills. Formation of these skills will give them the opportunity to organize effective work on the formation of linguistic identity of a profession-oriented school graduate in their further professional activity.

Keywords: students-philologists, linguistic identity of a graduate of profession-oriented school, methodological competence, general educational, special and communicative skills.

Зміст курсу української мови в закладах нового типу, як і в загально-освітніх школах, визначають два чинники: мета навчання і предмет вивчення. Мета навчання української мови в профільній школі полягає в розвитку інтелектуально-креативних здібностей старшокласників, формуванні навичок самостійної навчальної діяльності, що закладають ґрунт для розвитку мовної особистості, здатної до самоосвіти, підготовці фахівців, які вміють самостійно мислити, використовувати набуті знання на практиці в різноманітних життєвих ситуаціях.

Цю тенденцію чітко відбито в Концепції профільного навчання української мови, що зорієнтоване на практичне оволодіння українською мовою з огляду на те, що саме мова є засобом навчання, набуття знань, умінь і навичок з усіх шкільних дисциплін [1]. Зміст навчання української мови в профільних класах зумовлює насамперед систематичну роботу над усним і писемним мовленням учнів, збагаченням їхнього лексико-фразеологічного запасу, аналізом текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення, побудовою власних діалогічних і монологічних висловлювань. Відтак навчання в профільній школі повинно відповідати сучасним вимогам суспільства, давати учням змогу інтегрувати знання з усіх предметів для оволодіння майбутньою професією, закладати основи для подальшого навчання професійно орієнтованого спілкування.

Серед основних завдань, які стоять перед учителями-словесниками, науковці (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк та ін.) виділяють такі:

- виховання в учнів почуття національної свідомості, що сприяє підвищенню мотивації вивчення української мови; формування комунікативної, мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної, етнокультурологічної, соціокультурної компетентності учнів;
- корекція грамотності старшокласників;
- збагачення словникового запасу учнів термінологічною лексикою та фразеологією.

Ефективна реалізація цих завдань залежить від рівня сформованості професійної компетентності майбутніх учителів-словесників.

Проблемі формування фахових умінь і навичок майбутніх учителів-словесників присвячені дослідження українських і закордонних науковців. Зокрема, особливості організації процесу підготовки майбутнього вчителя-словесника розкрили в наукових студіях О. Біляєв, М. Ващуленко, О. Копуся, А. Нікітіна, М. Пентилюк, О. Семенов, В. Сидоренко та ін.

Проблему формування професійної компетентності та її складників висвітлено в наукових розвідках Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, К. Климової, Л. Мацько, Н. Остапенко, К. Плиско, Т. Симоненко та ін.

Однак на сьогодні залишається малодослідженою проблема підготовки майбутніх учителів-словесників до формування мовної особистості учнів профільної школи.

Нині існує певний апробований досвід підготовки сучасного фахівця, який українські науковці намагаються використати, інтерпретуючи до сучасного освітнього простору (Н. Бібік, І. Гудзик, І. Гушлевська, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Т. Симоненко, І. Родигіна, Р. Чернишова, В. Федоренко та ін.). Основні компоненти професійної освіти мають бути спрямовані на формування знань, умінь і цінностей особистості. Визначення результату набутих знань, сформованих умінь і навичок залежить від теоретичного обґрунтування існуючої ієрархії знань, методик формування фахових умінь і навичок та їх оцінювання. Ця парадигма була домінуючою в українській освіті тривалий час і сьогодні має своїх прихильників. Однак зміни, що відбуваються в освіті України, співвідносні з глобальною метою – забезпечення входження особистості в соціальний світ, її продуктивною адаптацією в ньому, – викликають необхідність переходу до більш особистісних і соціально інтегрованих наслідків навчання. Це означає формування нової освітньої парадигми, для якої важливими, крім знань і вмінь, стають продуктивні способи діяльності, спроможність послуговуватися знаннями в щоденному житті, креативність і мобільність їх застосування.

Мета нашої наукової розвідки – визначити своєрідність підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування мовної особистості випускника профільної школи.

Основними функціями педагогічної діяльності вчителя-словесника є навчальна й виховна, що, як слушно зауважує Т. Симоненко, реалізуються через комплекс природних, набутих і сформованих умінь, зокрема професійних, що розвиваються в майбутнього вчителя протягом навчання у вищих закладах освіти [2].

Аналіз і синтез наукової літератури дав змогу дійти висновку, що науковці залежно від аспекту дослідження виділяють кілька груп професійних умінь і навичок майбутніх філологів. Нам імпонує виділена О. Кучерук і Г. Грибан система вмінь, необхідних для становлення методичної компетентності вчителя української мови:

- загальнопедагогічні (пов’язані із самореалізацією у сфері педагогічної творчості, оригінальним моделюванням навчально-виховного процесу, творчим мисленням, нестандартним розв’язанням педагогічних ситуацій, проведенням і аналізом уроків, позакласних заходів);

- спеціальні (які впливають зі специфіки курсу методики української мови);

- комунікативні (пов’язані з культурою мовлення, технікою виразного мовлення, ефективністю і щирістю спілкування залежно від комунікативної педагогічної ситуації) [3, с. 3].

Робота з формування цих умінь і мусить стати основою у підготовці майбутніх словесників до формування мовної особистості випускника профільної школи, який виявляє високий рівень мовної і мовленнєвої компетентностей, шанує, любить і береже рідну мову, здатний репрезентувати себе в суспільстві засобами мови [4]. Розглянемо детальніше особливості формування кожної групи вмінь.

Сформовані загальнопедагогічні вміння дадуть змогу майбутнім словесникам обирати в подальшій професійній діяльності найбільш оптимальні для розвитку творчих здібностей учнів форми, методи й прийоми навчання, організувати навчальний процес таким чином, щоб кожен учень відчував себе впевнено під час моделювання різних мовленнєвих ситуацій. Зважаючи на це, викладачеві доцільно під час занять з професійно орієнтованих дисциплін, зокрема методики навчання української мови, пропонувати студентам завдання, найбільш наближені до реальної професійної діяльності. Наприклад:

Завдання 1. Доберіть різнорівневі завдання, спрямовані на формування вмінь учнів 10 класу конспектувати й реферувати тексти різної жанрово-стильової належності, урахувавши профіль навчання, рівень сформованості загальнонавчальних і мовленнєвих умінь і навичок.

Завдання 2. Сьогодні ми спростерігасмо надмірне «захоплення» інтерактивними методами і прийомами навчання. Сформулюйте методичні рекомендації для вчителів-словесників щодо доцільності використання інтерактивних методів і прийомів навчання. Зверніть особливу увагу на взаємозалежність між використанням інтерактивних методів і прийомів навчання, теми уроку й навчальної мети, класу й обраного учнями профілю навчання.

Завдання 3. У науковій літературі подано кілька схем аналізу сучасного уроку української мови. Порівняйте ці схеми. Яку з пропонованих схем ви використовуватимете для аналізу уроку української мови, проведеного в старших класах?

Використання подібних завдань орієнтуватиме студентів на засвоєння української мови в профільних класах – узагальнення й систематизація знань, набутих у процесі вивчення основного курсу української мови, поглиблення відповідно до вимог, що ставляться перед абітурієнтами і студентами середніх і вищих навчальних закладів, піднесення культури мовлення учнів, насамперед через удосконалення вмінь ефективного оперування мовними й мовленнєвими знаннями, зокрема стилістичними, текстотворчими, риторичними [5].

Ми переконані, що особливу увагу під час викладання професійно орієнтованих дисциплін необхідно приділити формуванню спеціальних умінь, зокрема працювати з навчально-методичною літературою, аналізувати труднощі в засвоєнні учнями мови і добирати шляхи подолання їх, розробляти

на основі власного фахового і особистісного досвіду інноваційні методи, технології навчання мови, складати систему мовно-мовленнєвих вправ і завдань, організувати підготовку до переказів і творів, аналізувати текст з погляду функціонування в ньому мовних одиниць, проектувати й проводити роботу над різними видами мовних помилок [3].

Формуванню цих умінь сприятиме використання предметно-методичного портфоліо, наповненням якого мають стати розроблені студентом різні види вправ і завдань, методично адаптовані до вікових особливостей учнів, дидактичний матеріал, методичний архів (законспектовані й анотовані науково-практичні статті), розроблені конспекти уроків, які студент проводив протягом педагогічної практики, підготовлені реферати й курсові роботи тощо. Організуючи роботу студентів над створенням предметно-методичного портфоліо, необхідно наголосити на тому, що це не окрема форма діяльності, яка має логічне завершення, – накопичення й поповнення портфоліо мусить тривати протягом усієї педагогічної діяльності, оскільки є засобом самовдосконалення й самоосвіти.

Крім того, ми переконані, що в предметно-методичному портфоліо повинні бути навчально-дидактичні матеріали, орієнтовані саме на випускників профільних класів, оскільки профіль навчання впливає на зміст дидактичного матеріалу, організацію словникової роботи, умови формування мовленнєвих умінь і навичок старшокласників тощо. Тому, створюючи предметно-методичне портфоліо, майбутній учитель української мови і літератури мусить пам'ятати, що «навчання учнів у профільній школі – це накопичення досвіду науково-дослідницької діяльності в обраному профілі, підготовка до подальшого навчання у вищих навчальних закладах. Профільна диференціація навчального плану дозволяє враховувати потреби особистості, завдяки чому вдосконалюється рівень її підготовки, оволодіння попереднім матеріалом тощо» [4].

Не викликає заперечень твердження, що ефективність формування мовної особистості випускника профільної школи залежить від рівня розвитку мовної особистості вчителя, тобто того, наскільки він володіє системою мови, її граматичними і лексичними нормами; системою мовлення на текстовому і стилістичному рівні; соціальними нормами вживання мовленнєвих творів на рівні сфери спілкування, теми, стилю, жанру; вміннями й навичками побудови і сприйняття складних текстів; ролями мовця і слухача, соціальними та психологічними ролями партнерства у спілкуванні; прагматичними законами спілкування в різних кооперативних і конфліктних комунікативних епізодах; етичними й етикетними нормами статусних і рольових позицій [6, с. 8]. Зважаючи на це, актуальність роботи з формування комунікативних умінь майбутніх словесників не викликає сумнівів.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що особливе місце в підготовці майбутніх вчителів-словесників мають посісти завдання, орієнтовані на вільне володіння студентами мовою в будь-якій ситуації спілкування, засвоєння психологічних аспектів спілкування, формування вміння обирати комунікативний код, що дасть їм змогу в майбутній фаховій діяльності безпроблемно адекватно сприймати й цілеспрямовано передавати інформацію в конкретній ситуації, дотримуючися правил мовленнєвого етикету.

Отже, своєрідність підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування мовної особистості випускника профільної школи полягає у формуванні в них загальнопедагогічних, спеціальних, комунікативних умінь.

- 1.** Пентилюк М. І. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна // Методичні діалоги. – № 10. – 2006. – С. 2–7.
- 2.** Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: [монографія] / Т. В. Симоненко. – Черкаси : Вид-во Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.
- 3.** Кучерук О. Розвиток креативності у структурі методичної компетентності майбутнього вчителя української мови [Електронний ресурс] / О. Кучерук, Г. Грибан. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2008_03/kutcheruk.pdf.
- 4.** Горошкіна О. М. Теорія та практика навчання української мови в старших класах : навч. посіб. / О. М. Горошкіна, Л. Попова, А. Нікітіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 171 с.
- 5.** Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
- 6.** Кочеткова Т. В. Языковая личность в лекционном тексте / Татьяна Васильевна Кочеткова. – Саратов : Саратовский ун-т, 1998. – 216 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Хом'як І. М.